

УДК 342.922

DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-3-6**Мельник Тетяна Миколаївна,**

викладач юридичних дисциплін

Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

ORCID ID: 0009-0001-3009-0014

Скиба Віталій Михайлович,

адвокат, викладач юридичних дисциплін

Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

ORCID ID: 0000-0002-9027-0471

АДМІНІСТРАТИВНА ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ І РЕАЛІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена дослідженню найбільш проблемних аспектів теоретичного та прикладного характеру, що мають місце при ухиленні осіб від військової служби та притягнення їх до відповідальності (адміністративної та кримінальної) за національним законодавством. Звертається увага на те, що за загальним правилом адміністративна відповідальність військовослужбовців регулюється статтею 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Проте Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» від 05.02.2015 № 158-VIII попередній було доповнено цілою главою 13-Б, яка сьогодні називається «Військові адміністративні правопорушення».

Акцент робиться на тому, що з моменту введення правового режиму воєнного стану в національному законодавстві відбуваються значні зміни, які зумовлені ним. Так, 13 грудня 2022 року законодавець значно посилив відповідальність військовозобов'язаних та військовослужбовців за ухилення від військової служби, як адміністративну, так й кримінальну.

Проведено порівняльне дослідження як адміністративної, так й кримінальної відповідальності до внесення змін до чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України відповідно. На підставі проведеного аналізу стає очевидним посилення законодавцем адміністративної відповідальності за військові адміністративні правопорушення. Піднімається питання й кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення, зокрема, досить суворого законодавчого її посилення, що спричинило обурення громадськості.

Підведено підсумки стосовно перегляду законодавцем Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці», оскільки останній не покращив регламентацію відповідальності за військові правопорушення.

Ключові слова: військовозобов'язаний, військовослужбовець, воєнний стан, Збройні Сили України, ухилення від військової служби, адміністративна відповідальність військовослужбовців, кримінальна відповідальність військовослужбовців, штраф, арешт з утриманням на гауптвахті, самовільне залишення військової частини/місця служби, дезертирство.

Melnyk T. M., Skyba V. M. Administrative and criminal liability for evasion from military service in Ukraine: theoretical aspects and realities of the martial state

The article is devoted to the study of the most problematic aspects of a theoretical and applied nature that occur when people evade military service and hold them accountable (administrative and criminal) under national legislation. Attention is drawn to the fact that, as a general rule, the administrative responsibility of military personnel is regulated by Article 15 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses. However, the Law of Ukraine 'On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Strengthening the Responsibility of Servicemen, Granting Commanders Additional Rights and Assigning Responsibilities in a Special Period' dated February 5, 2015 No. 158-VIII, the previous one was supplemented with the entire Chapter 13-B, which today called 'Military administrative offenses'.

Emphasis is placed on the fact that since the introduction of the legal regime of martial law, significant changes have taken place in the national legislation, which are caused by it. Thus, on December 13, 2022, the legislator significantly increased the liability of conscripts and military personnel for evading military service, both administratively and criminally.

A comparative study of both administrative and criminal liability was conducted prior to the amendments to the current Code of Ukraine on Administrative Offenses and the Criminal Code of Ukraine, respectively. On the basis of the conducted analysis, it becomes obvious that the legislator has strengthened administrative responsibility for military administrative offenses. The question of criminal responsibility for military criminal offenses is also raised, in particular, its rather strict legislative strengthening, which caused public outrage.

Summarized regarding the revision by the legislator of the Law of Ukraine 'On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the peculiarities of military service in conditions of martial law or in a combat situation', since the latter did not improve the regulation of liability for military offenses.

Key words: *conscript, military serviceman, martial law, Armed Forces of Ukraine, evasion of military service, administrative liability of military personnel, criminal liability of military personnel, fine, arrest with guard duty, voluntary leaving a military unit/place of service, desertion.*

Актуальність проблеми. У кожній державі одним із головних конституційних обов'язків громадян виступає військова служба. Беручи до уваги важкі реалії сьогодення, коли 24 лютого 2022 року на українські землі відбулося вторгнення Російської Федерації, для кожного свідомого громадянина України питання військового обов'язку набуло першочергового значення. Ніхто собі й уявити не міг, що стаття 17 Конституції України «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [1], для українського суспільства стане надактуальною.

Ось уже півтора року триває неоголошена кровопролитна війна, на якій щоденно гинуть десятки українських воїнів. Саме тому, переконані, що на сучасному етапі розвитку нашої країни одним із найважливіших питань її розвитку виступає реформування Збройних Сил України, перехід їх на новий якісний й високий професійний рівень, на удосконалену законодавчу базу, що потребує нагального перегляду чинного національного військового законодавства та встановлення нових військово-правових норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику відповідальності за ухилення від військової служби в Україні з кожним днем досліджують все більше науковців, серед яких з'являються нові імена: Александрова А., Басараб О., Карпенко М., Каторкін Р., Коваль В., Кравець Н., Кучевська С., Лавроненко А., Ленда О., Медведєва І., Митрофанов І., Пасічніченко О., Шкарпицька В. та ряд інших.

Зазначимо, що предметом нашого дослідження вже ставали законодавчі підходи щодо сучасного розуміння поняття «військовозобов'язаний» та «військовослужбовець», що продиктовано введенням правового режиму воєнного стану в Україні [2]. А тому зупинятися на цьому не видається доцільним. Що ж стосується питання відповідальності військовозобов'язаних та військовослужбовців, то нагадаємо, що українське суспільство живе у реаліях правового режиму воєнного стану вже півтора року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнним станом є «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [3].

За загальним правилом, адміністративну відповідальність військовослужбовців передбачає стаття 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення (надалі – КУпАП) [4]. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» від 05.02.2015 № 158-VIII [5] КУпАП було доповнено цілою главою 13-Б, яка носить назву «Військові адміністративні правопорушення». Нормами даної глави законодавець уперше запровадив відповідальність за наступні види військових адміністративних правопорушень:

- ст. 172¹⁰ – відмова від виконання законних вимог командира/начальника;
- ст. 172¹¹ – самовільне залишення військової частини або місця служби;
- ст. 172¹² – необережне знищення або пошкодження військового майна (бойових припасів, зброї, засобів пересування, військової/спеціальної техніки чи іншого військового майна);

- 172¹³ – зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем;
- 172¹⁴ – перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень;
- 172¹⁵ – недбале ставлення до військової служби;
- 172¹⁶ – бездіяльність військової влади;
- 172¹⁷ – порушення правил несення бойового чергування;
- 172¹⁸ – порушення правил несення прикордонної служби;
- 172¹⁹ – порушення правил поведження зі зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення;
- 172²⁰ – розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів.

Варто відмітити, що до вище вказаних статей КУпАП законодавець 13 грудня 2022 року вніс зміни, значно посиливши адміністративну відповідальність за військові адміністративні правопорушення. Таким чином, вбачаємо за доцільне порівняти адміністративну відповідальність до та після прийняття Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» від 13 грудня 2022 року № 2839-IX (надалі – Закон № 2839-IX) [6].

Таблиця 1

Відповідальність за військові адміністративні правопорушення

ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ			
Стаття		Було	Стало
1		2	3
172¹⁰ Відмова від виконання законних вимог командира (начальника)	Ч. 1	штраф від 70 до 145 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті до 7 діб	штраф від 100 до 500 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті до 10 діб
	Ч. 2	штраф від 145 до 285 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 7 до 10 діб	штраф від 500 до 1000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 10 до 15 діб
172¹¹ Самовільне залишення військової частини або місця служби	Ч. 1	арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 5 діб	арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 10 діб
	Ч. 2	арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 7 до 10 діб	арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 7 до 15 діб
	Ч. 3	штраф від 70 до 145 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 7 діб	штраф від 500 до 1000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 10 діб
	Ч. 4	штраф від 145 до 285 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 7 до 10 діб	штраф від 1000 до 2000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 10 до 15 діб
172¹² Необережне знищення або пошкодження військового майна	Ч. 1	штраф від 70 до 145 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 7 діб	штраф від 100 до 1000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 10 діб
	Ч. 2	штраф від 145 до 285 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 7 до 10 діб	штраф від 1000 до 2000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 10 до 15 діб
172¹³ Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем	Ч. 1	штраф від 70 до 145 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 7 діб	штраф від 100 до 1000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 10 діб
	Ч. 2	штраф від 145 до 285 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 7 до 10 діб	штраф від 1000 до 2000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 10 до 15 діб
172¹⁴ Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень	Ч. 1	штраф від 70 до 145 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 7 діб	штраф від 100 до 1000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 10 діб
	Ч. 2	штраф від 145 до 285 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 7 до 10 діб	штраф від 1000 до 2000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 10 до 15 діб

Продовження таблиці 1

1	2	3	
172 ¹⁵ Недбале ставлення до військової служби	Ч. 1	штраф від 70 до 145 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 7 діб	штраф від 100 до 1000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 10 діб
	Ч. 2	штраф від 145 до 285 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 7 до 10 діб	штраф від 1000 до 2000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 10 до 15 діб
172 ¹⁶ Бездіяльність військової влади	Ч. 1	штраф від 70 до 145 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 7 діб	штраф від 100 до 1000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 10 діб
	Ч. 2	штраф від 145 до 285 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 7 до 10 діб	штраф від 1000 до 2000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 10 до 15 діб
172 ¹⁷ Порушення правил несення бойового чергування	Ч. 1	штраф від 70 до 145 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 7 діб	штраф від 100 до 1000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 10 діб
	Ч. 2	штраф від 145 до 285 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 7 до 10 діб	штраф від 1000 до 2000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 10 до 15 діб
172 ¹⁸ Порушення правил несення прикордонної служби	Ч. 1	штраф від 70 до 145 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 7 діб	штраф від 100 до 1000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 10 діб
	Ч. 2	штраф від 145 до 285 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 7 до 10 діб	штраф від 1000 до 2000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 10 до 15 діб
172 ¹⁹ Порушення правил поводження зі зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення	Ч. 1	штраф від 70 до 145 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 7 діб	штраф від 100 до 1000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 10 діб
	Ч. 2	штраф від 145 до 285 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 7 до 10 діб	штраф від 1000 до 2000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 10 до 15 діб
172 ²⁰ Розпивання алкогольних, слабо алкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів	Ч. 1	штраф від 70 до 145 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 5 діб	штраф від 100 до 500 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 7 діб
	Ч. 2	штраф від 145 до 215 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 5 до 7 діб	штраф від 500 до 1000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до 10 діб
	Ч. 3	штраф від 215 до 285 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 7 до 10 діб	штраф від 1000 до 2000 н.м.д.г. або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від 10 до 15 діб

З порівняльної таблиці дуже добре видно, наскільки законодавець посилив адміністративну відповідальність за військові адміністративні правопорушення. Беручи до уваги, що на сьогодні неоподаткований мінімум доходів громадян становить 17 грн, то можна простежити цю різницю і в грошовому вимірі, а саме:

– у частині 1 відбулося зростання розміру штрафу від 70–145 н.м.д.г. (1190–2465 грн) до 100–1000 (1700–17000) н.м.д.г., а також змінився термін відбування арешту з утриманням на гауптвахті на строк від 7 діб до 10 діб;

– у частині 2 відбулося зростання розміру штрафу від 145–285 н.м.д.г. (2465–4845) до 1000–2000 (17000–34000) н.м.д.г., а також змінився термін відбування арешту з утриманням на гауптвахті на строк від 7–10 діб до 10–15 діб.

– 27 січня 2023 року Закон № 2839-IX вступив в дію, на що різко відреагувало українське суспільство. На наше переконання, посилення саме адміністративної відповідальності під час воєнного стану допоможе вирішити проблеми з ухилинтами.

Що ж стосується кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення, то й тут законодавець устиг тим самим Законом № 2839-IX запровадити досить суворе посилення відповідальності, чим викликав не лише обурення громадськості. Петиція від 15 грудня 2022 року на сайті

Президента України з проханням до нього ветувати законопроект за добу набрала понад 32 000 голосів (за необхідних для розгляду 25 000).

Для того, аби краще зрозуміти, чим так обурих даний Закон, проаналізуємо кримінальну відповідальність за ухилення від військової служби. Отож, КК України [7] Розділом XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» передбачає велику кількість військових правопорушень, серед яких:

- ст. 402 – непоко́ра;
- ст. 405 – погро́за або насильство щодо начальника;
- ст. 407 – самовільне залишення військової частини або місця служби;
- ст. 408 – дезертирство;
- ст. 409 – ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом;
- ст. 413 – втрата військового майна;
- ст. 414 – порушення правил поведіння зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення;
- ст. 435¹ – образа честі і гідності військовослужбовця, погро́за військовослужбовцю.
- Решту статей даного розділу передбачають кримінальну відповідальність за військові злочини:
- ст. 404 – опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків;
- ст. 406 – порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості;
- ст. 410 – викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем;
- ст. 415 – порушення правил водіння або експлуатації машин;
- ст. 419 – порушення правил несення прикордонної служби;
- ст. 426¹ – перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень;
- ст. 429 – самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю;
- ст. 433 – незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею.

Ухилення від військової служби вважається найбільш поширеним правопорушенням серед військовослужбовців. Хавронюк М.І. підмітив, що за 2015–2021 роки за самовільне залишення військової частини/місця служби, дезертирство та ухилення від військової служби шляхом самокалічення/обману (ст.ст. 407–409 КК України), «щороку засуджувалось від 71% (2015 р.) до 94–95% (2018–2021 рр.) із загальної кількості військовослужбовців, засуджених за військові кримінальні правопорушення» [8, с. 242]. Поруч із тим щороку 1500–2000 засуджених та більше 3000 осіб, на котрі було накладено адміністративні стягнення за ст. 172¹¹ КУпАП (самовільне залишення військової частини/місця служби).

На сьогодні за самовільне залишення військової частини/місця служби та дезертирство законодавець передбачив позбавлення волі навіть до 10 років (ст. 407 КК України) та до 12 років (ст. 408 КК України). Не менш сувора кримінальна відповідальність й за ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом – до 10 років (ст. 409 КК України).

Бутусов Ю. зазначає, що Закон № 2839-ІХ «завдасть жакхливий удар по боездатності української армії, не виконуватиметься і призведе до провалу роботи з особовим складом під час війни. ... Президенту України Володимирі Зеленському в жодному разі не можна його підписувати. Сподіваюсь, він знайде час прочитати аргументи й виправити це помилкове рішення Верховної Ради» [9].

Науковець Хавронюк М. теж не підтримує прийняття даного Закону, зазначаючи: «По-перше, закон заборонив призначати військовослужбовцю, який вчинив деякі військові злочини, покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, або переходити до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в такій санкції.

По-друге, закон заборонив звільняти військовослужбовця (крім військовослужбовців, які є вагітними жінками чи жінками, які мають дитину віком до 7 років) від покарання з випробуванням.

По-третє, закон ще більше посилив покарання за деякі військові злочини, вчинені в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, а саме: невиконання наказу, погро́зу або насильство щодо начальника, самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство і самовільне залишення поля бою або відмову під час бою діяти зброєю» [10].

Відповідно до оновленого КК України значно посилилася відповідальність за непокору, невиконання наказу, погрозу/насильство стосовно начальника, самовільне залишення частини/місця служби, дезертирство, самовільне залишення поля бою під час бойової задачі або відмові під час бою діяти зброєю – покарання від 3 і аж до 12 років позбавлення волі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Незабаром два роки, як триває неоголошена кровопролитна війна, через що по всій Україні введено правовий режим воєнного стану. У зв'язку з цим до лав Збройних Сил України мало не щодня мобілізують безліч військовозобов'язаних, іноді без будь-якої підготовки. Переконані, що окреслені вище правопорушення, як адміністративні, так й кримінальні, військовослужбовці-правопорушники вчиняють виключно із об'єктивних причин. А тому потрапити під суд можуть порушники, котрі просто проявили слабкість або стали жертвами обставин. Якби проблеми військовослужбовців вивчалися та вирішувалися, якби на належному рівні проводилася психологічна робота у військових підрозділах, то, на наше переконання, й порушників було б значно менше.

На завершення відмітимо, що законодавцю все ж таки варто переглянути Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці», оскільки досі виникає питання: чи покращив законотворець регламентацію відповідальності за військові правопорушення? На нашу думку, ні, не покращив. Приймаючи Закон № 2839-IX, народні депутати прагнули шляхом внесення змін до КУпАП та КК України, зробити ефективнішими норми щодо відповідальності за військові правопорушення. Проте таке прагнення повинно було поєднуватися із належним рівнем професійної законотворчої діяльності, чого наразі народними обранцями так й не було продемонстровано.

Література

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 11. ст. 143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Мельник Т.М. Військовозобов'язаний та військовослужбовець: сучасні підходи до розуміння понять. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2023. № 1. С. 40–45. URL: <https://journals.gi.ternopil.ua/index.php/law/article/view/8/7>.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 28, ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top>.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984, додаток до № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10?find=1&text=%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96#top>.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період: Закон України від 5 лютого 2015 року № 158-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 13, ст. 92. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-19#top>.
6. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#top>.
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25–26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
8. Хавронюк М.І. Ухилення від військової служби: складнощі правової кваліфікації. С. 242–249. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/21522/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%2026.05.22_%D1%88%D0%B0%D0%BF%D0%BA%D0%B8_%D1%80%D0%B5%D0%B4_p243-250.pdf.
9. Бутусов Ю. Закон про посилення відповідальності для військових шкідливий для армії. Що з ним не так. *ЛІГА.net*. 19.12.2022. URL: <https://www.liga.net/ua/politics/opinion/zakon-ob-usilenii-otvetstvennosti-dlya-voennyh-vreden-dlya-armii-chno-s-nim-ne-tak>.
10. Хавронюк М. Посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців. Про суперечності нового закону. *Центр політико-правових реформ*. 01.02.2023. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/posyleniya-kryminalnoyi-vidpovidalnosti-vijskovosluzhbovtziv-pro-superechnosti-novogo-zakonu/>.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2016). Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254к/96-ВР (u redaktsii vid 30 veresnia 2016 r.) [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 № 254к/96-ВР (in the edition of September 30, 2016)]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian].
2. Melnyk, T.M. (2023). Viiskovozoboviazanyi ta viiskovosluzhbovets: suchasni pidkhody do rozuminnia poniat [Conscript and military serviceman: modern approaches to understanding the concepts]. *Galician Studies: Legal Sciences*. 1. P. 40–45. Retrieved from: <https://journals.gi.ternopil.ua/index.php/law/article/view/8/7> [in Ukrainian].
3. Pro pravovyy rezhym voyennoho stanu: Zakon Ukrayiny vid 12 travnya 2015 roku № 389-VIII. Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2015, № 28, st. 250. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top> [in Ukrainian].
4. Kodeks Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya vid 07.12.1984. № 8073-X. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayins'koyi RSR. 1984, dodatok do № 51. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10?find=1&text=%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96#top> [in Ukrainian].
5. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo posylennya vidpovidal'nosti viys'kovosluzhbovtziv, nadannya komandyram dodatkovykh prav ta pokladennya obov'yazkiv v osoblyvyi period: Zakon Ukrayiny vid 5 lyutoho 2015 roku № 158-VIII. Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2015, № 13, st. 92. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-19#top> [in Ukrainian].
6. Pro vnesennya zmin do Kodeksu Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya, Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo osoblyvostey nesennya viys'kovoyi sluzhby v umovakh voyennoho stanu chy v boyoviy obstanovtsi: Zakon Ukrayiny vid 13 hrudnya 2022 roku № 2839-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#top> [in Ukrainian].
7. Kryminalniy kodeks Ukrayiny vid 05.04.2001 № 2341-III. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), 2001, № 25-26, st. 131. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
8. Havronyuk, M.I. Ukhylennta vid viyskovoyi sluzhby: skladnoshchi pravovoyi kvalifikatsiyi [Military service evasion: complexities of legal qualification]. P. 242–249. Retrieved from: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/21522/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%2026.05.22_%D1%88%D0%B0%D0%BF%D0%BA%D0%B8_%D1%80%D0%B5%D0%B4_p243-250.pdf [in Ukrainian].
9. Butusov, Y. (2022). Zakon pro posylennya vidpovidal'nosti dlya viys'kovykh shkidlyvyy dlya armiyi. Shcho z nym ne tak [The law on increased responsibility for the military is harmful to the army. What is wrong with him?]. *liga.net*. 19.12.2022. Retrieved from: <https://www.liga.net/ua/politics/opinion/zakon-ob-usilenii-otvetstvennosti-dlya-voennyh-vreden-dlya-armii-cto-s-nim-ne-tak> [in Ukrainian].
10. Havronyuk, M. (2023). Posylennya kryminal'noyi vidpovidal'nosti viys'kovosluzhbovtziv. Pro superechnosti novoho zakonu [Strengthening the criminal liability of military personnel. About the contradictions of the new law]. Center for Political and Legal Reforms. 01.02.2023. Retrieved from: <https://pravo.org.ua/blogs/posylennya-kryminalnoyi-vidpovidalnosti-vijskovosluzhbovtziv-pro-superechnosti-novogo-zakonu/> [in Ukrainian].